

Bron: Lesdagen 4 en 6 Interculturele Communicatie en In- en Uitsluitingsprocessen (2006-2016) in 1-jarige opleidingen Post HBO 'Diversiteit in Samenhang': Marjon Arends Instituut Amsterdam (www.cttamsterdam.nl).

INTERCULTURELE COMMUNICATIE & PROCESSEN VAN INSLUITING-UITSLUITING

Dirck van Bakkum, klinisch-systemisch antropoloog, www.anthropo-gazing.nl www.ctt.nl
moira@ctt.nl

In deze lesdagen legt Dirck het model uit van Kluckhohn en Strodtbeck (1961) dat opgenomen is in het leerplan. Hij doet dat aan de hand van een selectie uit vele modellen die allemaal proberen de complexiteit van de volgende processen proberen te begrijpen: a) processen van interculturele ontmoetingen/communicatie en b) processen constructieve en destructieve van insluiting en uitsluiting.

'...We communiceren elke dag intercultureel met succes en soms met minder succes. We verhouden ons tot elkaar vanuit verschillende gender-, klasse, generationele, religieuze en etnische, nationale werelden. En het is een wonder dat het ons telkens weer lukt om elkaar te begrijpen. Er is dus iets heel bijzonder wat wij doen maar niet kunnen verklaren..' (van Bakkum & Bernet 2001)

Volgens de antropoloog Gregory Bateson zal het ons nooit lukken om deze complexiteit van menselijke communicatie via wetenschap, in taal en in rationaliteit *alleen* te vangen. Deze complexiteit wordt niet-rationeel begrijpelijker en completer wanneer mensen in rituelen en in spel samen '[transitionele ruimtes](#)' (*in states of grace*) scheppen (Bateson 1967; Bakkum e. a. 2010). Dan begrijpen we het vanuit voelen/ervaren ([evolutionair weten](#)) als onze rationaliteit laag is. Later kunnen we van die diep ervaringen 'chocola maken': het rationeel/cognitief/conceptueel maken. Dan kan een 'handelend weten' groeien omdat, volgens Bateson, wij mensen voortkomen uit zoogdieren zoals dolfinnen, primaten, zeeotters bij wie de basis van communicatie niet-talig is. Wij zoogdieren communiceren vooral non-verbaal. De oude wijzen van de Afrikaanse Dagara cultuur: *toen wij mensen nog geen taal hadden, zoals andere dieren, waren wij mensen veel beter af want met taal begonnen misverstanden en onbegrip* (Somé 1999).

Als we Bateson en de Dagara wijsheid volgen zijn alle modellen die zich voornamelijk op 'linguïstisch' (taalkundig) en op taalcategorieën baseren 'wankel' en beperkt bruikbaar. Meer non-verbale vormen van communicatie bieden extra ruimte en mogelijkheden om diepere lagen en patronen van communicatie aan te spreken en te veranderen. Veel menselijke communicatie verloopt non-verbaal: samen koken, zingen, huilen, lachen, vrijen, teamsporten, ballroom en hiphop dansen, en alle non-verbale therapieën (muziek/spel/creatief/drama/psychomotorisch). Menselijk leren (kijk naar kleine kinderen) verloopt vooral via imitatie, nabootsen en nadoen tot je erbij neerval. Interculturele communicatie vraagt meer dan 'monoculturele' communicatie (samenzijn in je eigen familie/peergroep/buurt/land/taal/religie) om bijzondere aandacht voor non-verbale signalen.

Er zijn er internationaal wel 50 modellen te vinden die allemaal (tevergeefs) hetzelfde proberen: **taal te vinden (categorieën, theorieën, concepten, termen, modellen) om de complexiteit van individuele en collectieve communicatie/ontmoetingen in multiculturele contexten te 'vangen' en te benoemen.**

Voor deze lesdag heb ik vijf pogingen geselecteerd die passen bij onze transculturele systemische manier van leren waarnemen:

- 1) Kluckhohn en Strodtbeck (1961) zijn de eersten (antropologen) die op basis van breed onderzoek hun model van Value Orientations presenteerden (uit het Post HBO leerplan)
- 2) Antropoloog Edward T. Hall (1976) schreef '*Beyond Culture*' waarin hij het model van *high & low context* in interculturele communicatie formuleerde (zie Leito & van Bekkum 1997a; van Bekkum en Bernet 2001).
- 3) Geert Hofstede (1991) construeerde het onderzoeksmodel van vijf culturele dimensies in internationaal onderzoek naar hoe bedrijven presteren (mondiaal meest geciteerde onderzoeksmodel).
- 4) Abbas Leito en Dirck van Bekkum formuleerden in 1997a een model, 'Intersectioneel samenwerken in multiculturele teams', dat hier erg op lijkt, en van Bekkum en Bernet (2001) formuleerden in een model van 'balanceren van loyaliteiten' en 'schakelen tussen denkkaders'.
- 5) Intersectionaliteit en Kruispuntdenken komen uit de transculturele feministische wetenschap Crenshaw (1989) en Botman en Wekker e.a. (2001). De ondoorgrondelijkheid van onderdrukking van zwarte vrouwen wordt m.b.v. kruisen/stapelen van de 'assen', gender, klasse, etniciteit, huidskleur, opleiding, leeftijd etc., ontrafeld. Peggy McIntosh schreef een artikel *White Privilege* (in 1988) waarin zij 50 privileges formuleert als je blank en man bent. Bourdieu in '[Male Domination](#)' (2000) onthult symbolisch geweld (van Bekkum 2002).

Op de modellen op 5) na ontbreekt bij alle andere het zichtbaar maken van de ingrijpende invloed van (destructieve) insluiting-uitsluiting als gevolg van processen van dominantie en onderschikking (machtbalans). Antropologisch-systemisch gezien is, in elk sociaal systeem dat wil voortbestaan, een contextuele (positieve) hiërarchie noodzakelijk. Als die hiërarchie en bijbehorende rangordes niet meer meebeweegt met altijd veranderende omstandigheden/omgevingen dan ontstaat op termijn 'gestokte en gestolde' ongelijkheden. Die stolling ligt aan de basis van alle vormen van destructieve discriminatie en uitsluiting op basis klasse, gender, etniciteit/nationaliteit (racisme/ genociden), religie, seksuele en politieke voorkeur (intersectionaliteit/ kruispuntdenken). In de lesdagen is hier over uitgewisseld via concepties van: a) bewust worden van eigen cultuur (culturele bagage) in therapie, b) van doxa's (verborgen en gestolde, gestapelde dominante opvattingen), en c) van 'White Privileges' (McIntosh 1988) en 'White Innocence' (Wekker 2016)

Ad a) het unieke van de [transculturele systeembenadering benadering](#) is het, opnieuw en intersectioneel, leren kennen van je eigen culturele bagage (nationale/gender/etnische/religieuze familieachtergrond) synchroon aan het, transcultureel-systemisch, leren begrijpen, communiceren, interveniëren in multiculturele (hulpverlenings) situaties. Deze, transculturele zelf-reflexieve, leervisie werd 28 jaar geleden benoemd in een artikel van het [Collectief Transculturele Therapeuten](#) in 'Heksenwerk' (de Voogt e.a. 1989) en later vervat in een model 'culturele competenties' (zie ook Tjin a Djie 2001; Jessurun 2010 p. 27-29).

Ad b) Wat zijn DOXA's? *Doxa* is een machtsontvallend concept uitgewerkt door de Franse antropoloog Pierre Bourdieu. Het komt van 'middelen' tussen de Griekse termen *orthodoxie* (wat is, wat blijft, wat altijd was) en *heterodoxie* (wat komt, anders/afwijkend). In elke groep, elke organisatie, elke samenleving, elke cultuur onttrekt een belangrijk deel van het denken en handelen zich aan de aaledaagse waarneming van betrokkenen zelf. Een chinees spreekwoord luidt: 'Het laatste wat een vis herkent is het water waarin zij/hij zwemt'. Dit is het neutrale domein van DOXA's: wat jouw cultuur is kun je erg moeilijk waarnemen/benoemen. Het lijkt erg op wat Edward T. Hall in 1966 beschreef in zijn boek '[The Hidden Dimension](#)'. Alle transculturele, interculturele communicatie modellen en ook veranderstrategieën op basis van diversiteit zijn pogingen om '[verborgen dimensie](#)' zichtbaar te maken. Het concept van verborgen dimensie maakt communicatie niveaus buiten onze directe waarneming zichtbaar. Dit deel van de cultuur wordt als vanzelfsprekend, vaak als 'natuurlijk', als onveranderbaar, als onaantastbaar, als [Heilig Huis](#), beleefd. Bourdieu onthult in zijn studie over [Male Domination](#) (2001), niet-neutrale, machtsaspecten van gendergebonden *doxa*'s. Seksisme is (destructieve) uitsluiting en een vorm van gestolde ongelijkheid en van '[symbolisch geweld](#)'. Goede wetenschap, in zijn geval goede antropologie, onthult *doxa*'s en vergroot inzicht in doxale (onderdrukkende/ uitsluitende) praktijken. Het praktische concept [Sankofa](#), van Afrikaanse Ashanti cultuur, doet hetzelfde: beweging brengen in gestokte verandering.

Ad c) In een artikel over onze ([Moira CTT](#)) benadering van opbouwen en onderhouden van multiculturele teams onthullen wij de complexiteit van verschillen en in/uitsluiting met de concepten 'balanceren van loyaliteiten' en het 'schakelen tussen cognitieve kaders' (van Bekkum & Bernet 2001). Neutrale doxa's in sociale systemen kunnen zich vermengen met 'pathologische' dominantie en onderschikking (seksisme/racisme) rond bijvoorbeeld gender, klasse, etniciteit, huidskleur, religie. Dan worden doxa's bijna 'ondoordringbaar' en 'onomstotelijk' (absolute waarheden). Krachtige onthullingstechnieken zijn nodig (Bourdieu 2000; Botman e.a. 2001; van Bekkum 2002; Wekker 2016). Om transgenerationale continuïteit in menselijke groepen en organisaties (sociale systemen) te creëren passen zij zich altijd aan aan veranderende omstandigheden (contexten), Zichtbaar maken van doxa's is daarbij noodzakelijk. Hieronder de literatuurbronnen van belangrijke interculturele model-ontwikkelaars bij deze lesdagen.

LITERATUUR

- Gregory Bateson (1967) [Style, Grace and Information in Primitive Art](#); in: G. Bateson, Steps in and Ecology of Mind (1972)
- Dirck van Bekkum (2001) Het Meervoudig Verband en de Talking Stick. Vignetten gebruikt in een Voordracht voor de afdeling Vrouwen van de Nederlandse Vereniging van Psychiatrie (andere sprekers Justine van Lawick & Francien Lamers) 9 december 2001 Soesterberg Kontakt der Continenten.
- Dirck van Bekkum (2002) [Het geheime verbond tussen mannelijke en nationale dominantie](#), De doxa van conflicterende loyaliteiten bij volwassen wordende mannen, Lover: Tijdschrift over Feminisme, Cultuur en Wetenschap, juni 2002: Themnummer gevuld door Gloria Wekker bij haar inauguratie leerstoel 'Gender en Etniciteit'.
- Dirck van Bekkum & Theresia Bernet (2001) [Werken met loyaliteiten in multiculturele teams](#), in: Werken met verschillen in teams, Arjaan Hijmans van den Bergh (redactie) Forum, Utrecht.
- Indra Boedjarath (2010) excerpt Boedjarath Intersectionaliteit, uit: [Intercultureel burgerschap en gezondheid, Indra Boedjarath](#) In: Cultuur Migratie Gezondheid (CMG) 6 (4), p. 186-197.
- Maayke Botman, Nancy Jouwe en Gloria Wekker (red.) (2001), [Caleidoscopische visies. De zwarte, migranten- en vluchtelingen-vrouwenbeweging in Nederland](#), Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Pierre Bourdieu (2000) [Masculine Domination](#) Polity Press: London.
- Kimberle Crenshaw (1989) [Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination](#), The University of Chicago Legal Forum 140:139-167.
- Edward T. Hall (1966) [The Hidden Dimension](#), New York: Doubleday
- Edward T. Hall (1976) [Beyond Culture](#), New York: Doubleday
- Geert Hofstede (1991) [Vijf Culturele dimensies van Hofstede](#), gepresenteerd in zijn bestseller 'Allemaal Andersdenkenden'
- Florence R. Kluckhohn & Fred L. Strodtbeck. (1961). [Variations in value orientations](#). Evanston, IL: Row, Peterson.
- Sander Kramer (2004). [Interculturele competentieprofielen in de GGZ](#). Mikado, Rotterdam.
- Abbas Leito & Dirck van Bekkum, [Samenwerken in multiculturele teams, in: Een blik in de transculturele hulpverlening](#), 15 jaar ervaring met verlies en verrijking, Indra Boedjarath en Dirck van Bekkum (red), Jan van Arkel, Utrecht, 1997a.
- Abbas Leito & Dirck van Bekkum, Visie en uitgangspunten transculturele hulpverlening, in: Een blik in de transculturele hulpverlening, 15 jaar ervaring met verlies en verrijking, Indra Boedjarath en Dirck van Bekkum (red), Jan van Arkel, Utrecht, 1997b.
- Peggy McIntosh (1988) [White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack](#) (excerpt from Working Paper #189, "White Privilege and Male Privilege: A Personal Account of Coming To See Correspondence Through Work in Women's Studies", Wellesley College Center for Research on Women, Wellesley, Massachusetts. <http://nationalseedproject.org/white-privilege-and-male-privilege>
- Fariba Rhamaty (2011) [Het Transcultureel Systemisch Interview](#) uit: Fariba Rhamaty (2011) Trauma verwerking met vluchtelingen, een transculturele systeembenadering, van Gorcum, Assen. Dit is een aanvulling op het verkorte Culturele Interview van Simon Groen (2007) © Het Culturele Interview is onderdeel van de Culturele Formulering zie appendix IX: DSM IV (1994) .
- Malidoma Somé (1999) The Healing Wisdom of Africa: Finding Life Purpose Through Nature, Ritual, and Community, Tarcher; edition.
- Marilyn Strathern (1973/2013) [Before and After Gender: Sexual Mythologies of Everyday Life](#). Edited and with an Introduction by Sarah Franklin and an Afterword by Judith Butler, HAU books
- Kitlyn Tjin A Djie (2001) [De Bijzondere Opdracht Van Migrantenkinderen](#), dit is een hoofdstuk in: Over een grens, psychotherapie met adolescenten, C. Roosen, A. Savenije, A. Kolman, R. Beunderman, (redactie), van Gorcum, Assen
- A. de Voogt, A.M. Arends, S. Boon, H. Don en C.M. Jessurun (1988) [Feminisme en Systeembenadering: Heksenwerk](#). Bewerkte versie van de gelijknamige lezing gehouden op 29 april 1988 op de N.V.R.G.-studiedag 'vrouwenperspectief binnen gezinstherapie'.
- Gloria Wekker (2016) [White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race](#), Durham, North Carolina: Duke University Press.